

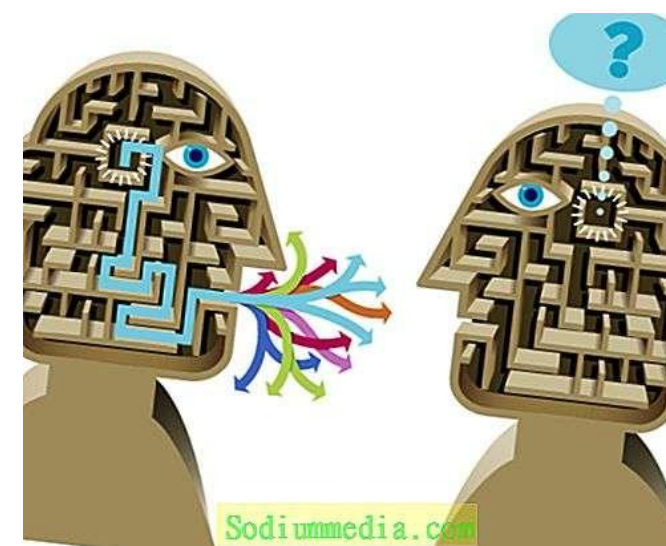

Otázka jazyka a společnosti má důležité, skoro klíčové místo v jazykovědě. Na tom, jak chápeme tuto otázku, může být zřejmé, jak se díváme na jazyk vůbec: zdali jej chápeme jako něco zcela samostatného, odtrženého od vnějšího světa, nebo jako něco, co se světem úzce souvisí a má k němu přímý, mnohonásobný vztah.

(Skalička 1974, online)

Jazyk a lidská společnost

Jazykové normy

Dle (Čermák 2011, 44) jsou tři hlavní stránky, které spojují jazyk a společnost:

- jazyk je **společenská instituce**, prostředek, jehož pomocí probíhá komunikační proces (dorozumívání);
- jazykové prvky (slova, slovní spojení, věty) **mají povahu většinové volby**, a proto útvary jednotlivců/příležitostně utvořená slova (tzv. okazionalizmy) ruší většinovou volbu a jsou vnímány jako nesprávný/jiný prvek, např. ČJ: *stěkanátky*, *lidojem*, *zmekdonaldovatět****; RJ: *алкмен*, *деньгопровод*, *путиномика*;
- jazyk je souborem zvyků a konvencí (je **konvenční**), jazyk je výsledkem vývoje mezi variantami a alternativami, např. *Přišedši domů, převlékla se babička ze svátečního šatu, vzala na sebe kanafasku, šukala po domě* (B. Němcová, *Babička*).

***Více příkladů okazionalizmů najdete v diplomové práci V. Michalce na téma „Okazionalizmy v současné češtině, zvláště v publicistice“: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/58402/>.

Babička. URL: Obrázky Google.

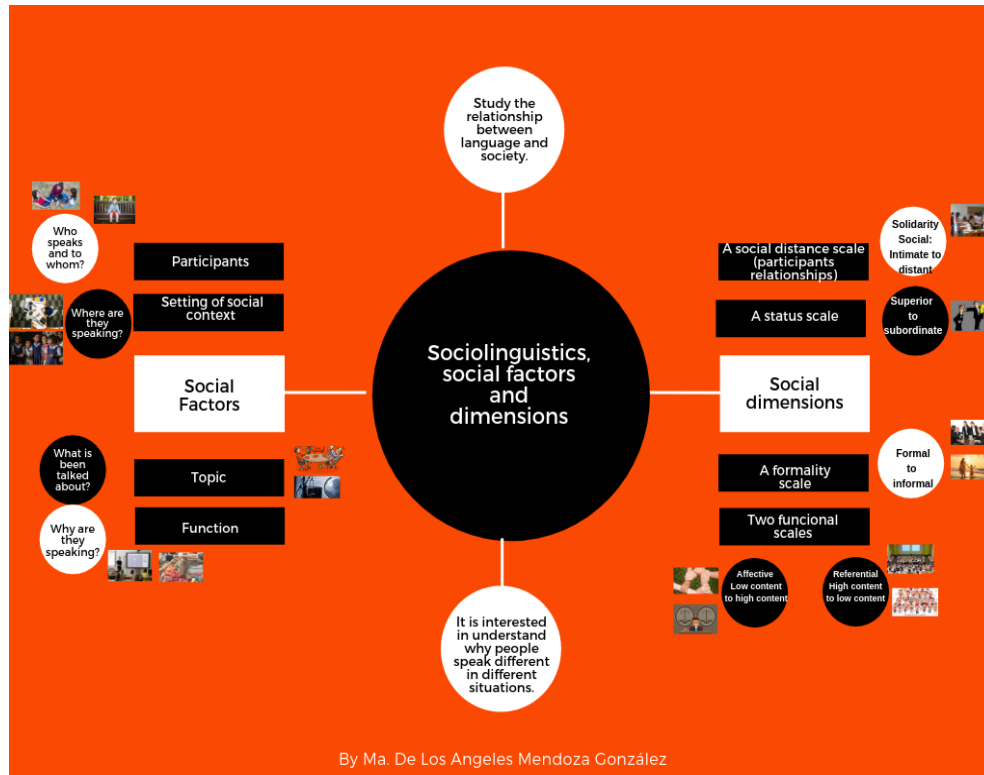

Příklady okazionalizmů.
URL: <http://markething.cz/>.

Příklady okazionalizmů.
URL: <http://markething.cz/>.

Sociolingvistika (od 60. let 20. st.) se zabývá vztahy jazyka a společnosti, např. řeší otázky jazykové politiky, diglosie, multilingvismu (vč. bilingvismu), slangů. Podrobněji viz (Nekvapil 2017b, online).

Sociolingvistika.

URL: <https://www.periodicodigitalgratis.com/gratis/sociolinguistics-social-factors-and-dimensions-con206585>.

- a) **Rozsah a typ jazykového společenství** (národ, skupina X jednotlivec) – *národní jazyk, sociolekt X idiolekt*.
- b) **Variety (útvary) jazyka**, komunikační verze jazyka – *dialekt, standardní jazyk, (profesionální) žargon*.
- c) **Sociální postoje účastníků komunikace + vlastní mluvní situace/události** (např. setkání, rozkaz, každodenní hovor ad.).

Sociolingvistika. URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=Fsg2UfSMSqY&t>

Jazyková politika a plánování (Language Policy and Planning – LPP) označují veškeré aktivity, které se týkají jazyka, jeho podoby a fungování, také konkrétní plán cílů a činností/nečinností, který byl dohodnut nebo zvolen nějakou skupinou osob/organizací; podrobněji viz (Sloboda 2017, online). V důsledku LPP vznikají např. právní akty:

- zákon č. 561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon);
- zákon o státním jazyce České republiky a o jazycích národnostních menšin (r. 1996);
- zákon o státním jazyce Ruské federace (r. 2005).

§ 13

Vyučovací jazyk

(1) Vyučovacím jazykem je jazyk český.

(2) Příslušníkům národnostních menšin⁸⁾ se zajišťuje právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny, a to za podmínek stanovených v § 14.

(3) Ministerstvo může povolit vyučování některých předmětů v cizím jazyce.

(4) V oborech středního vzdělání s maturitní zkouškou, v nichž se podle rámcového vzdělávacího programu povinně vyučují některé předměty v cizím jazyce, jsou vyučovacím jazykem český jazyk a příslušný cizí jazyk.

(5) Ve vyšších odborných školách může být vyučovacím jazykem cizí jazyk.

Školský zákon ČR. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>.

ZÁKON

ze dne 1996

o státním jazyce České republiky a o jazycích národnostních menšin

Parlament se usnesl na tomto zákoně české republiky:

Hlava první

Státní jazyk

§ 1

Základní ustanovení

Státním jazykem České republiky je český jazyk.

§ 2

Používání státního jazyka v činnosti státních orgánů

Orgány státní moci, Nejvyšší kontrolní úřad, Česká národní banka, orgány územní samosprávy, správní úřady a právnické osoby rozhodující podle zákona o právech a povinnostech fyzických a právnických osob jednají, vedou spisovou agendu a vyhotovují veřejné listiny v českém jazyce.

Státní jazyk České republiky.

URL: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t201800.htm>.

Статья 1. Русский язык как государственный язык Российской Федерации

1. В соответствии с Конституцией Российской Федерации государственным языком Российской Федерации на всей ее территории является русский язык.
2. Статус русского языка как государственного языка Российской Федерации предусматривает обязательность использования русского языка в сферах, определенных настоящим Федеральным законом, другими федеральными законами, Законом Российской Федерации от 25 октября 1991 года N 1807-1 "О языках народов Российской Федерации" и иными нормативными правовыми актами Российской Федерации, его защиту и поддержку, а также обеспечение права граждан Российской Федерации на пользование государственным языком Российской Федерации.
3. Порядок утверждения норм современного русского литературного языка при его использовании в качестве государственного языка Российской Федерации, правил русской орфографии и пунктуации определяется Правительством Российской Федерации.
4. Государственный язык Российской Федерации является языком, способствующим взаимопониманию, укреплению межнациональных связей народов Российской Федерации в едином многонациональном государстве.
5. Защита и поддержка русского языка как государственного языка Российской Федерации способствуют приумножению и взаимообогащению духовной культуры народов Российской Федерации.

Federální zákon ze dne 01.06.2005 o státním jazyce Ruské federace

(Федеральный закон от 01.06.2005 № 53-ФЗ (ред. от 05.05.2014)

«О государственном языке Российской Федерации»),

URL: <https://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-01062005-n-53-fz-o/>.

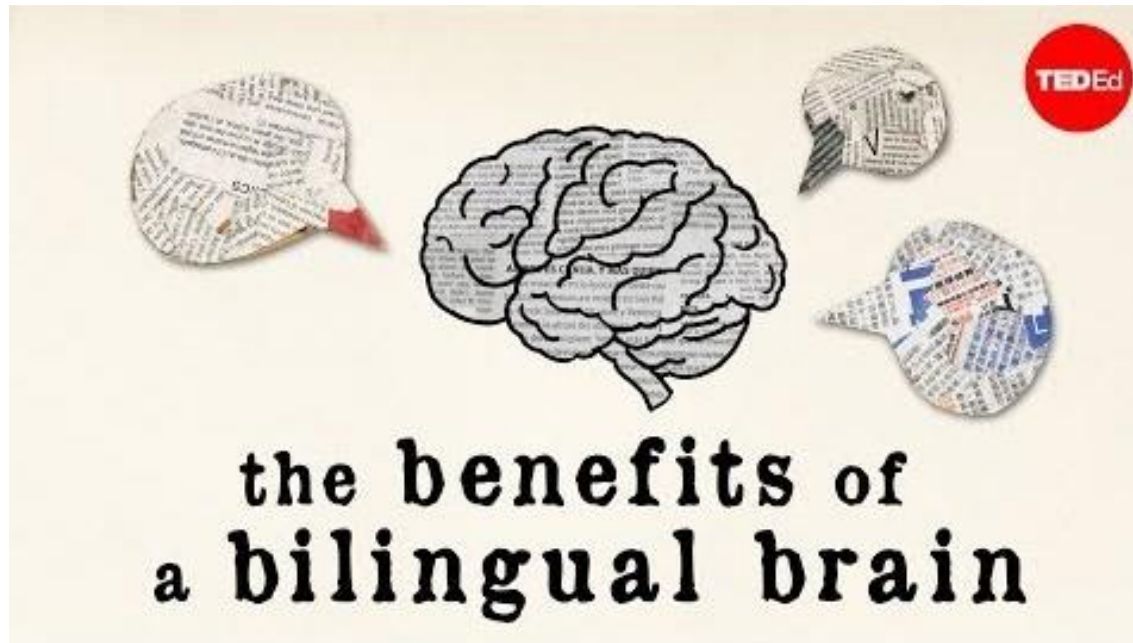
Sociolingvistika se zabývá otázkami **bilingvismu** a **multilingvismu** – aspekty míšení a paralelního užívání jazyků, způsoby a kritéria vyhodnocování alternativ. Individuální a psychické aspekty multi- a bilingvismu zkoumá *psycholingvistika* (Nebeská 2017, online).

Bilingvismus. URL: http://nostromo-zajimavosti.blogspot.com/2016/09/proc-se-ucit-cizim-jazykum-aneb_2.html.

Bilingvismus a multilingvismus. URL: <https://www.womanonly.cz/bilingvismus-vime-jak-spravne-vychovat-deti-ve-dvou-jazycich/>.

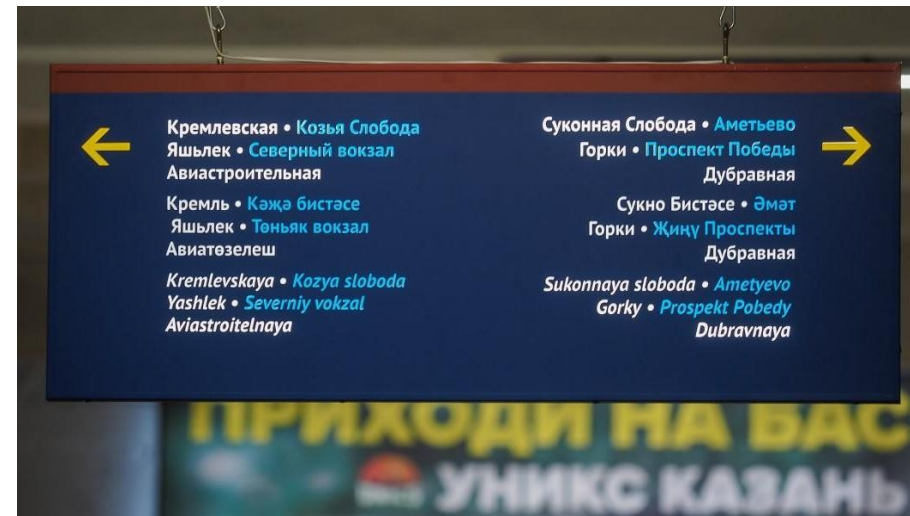
The benefits of a bilingual brain. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MMmOLN5zBLY>.

Bilingvismus (název hlavního města Baškortostánu, Rusko)***.

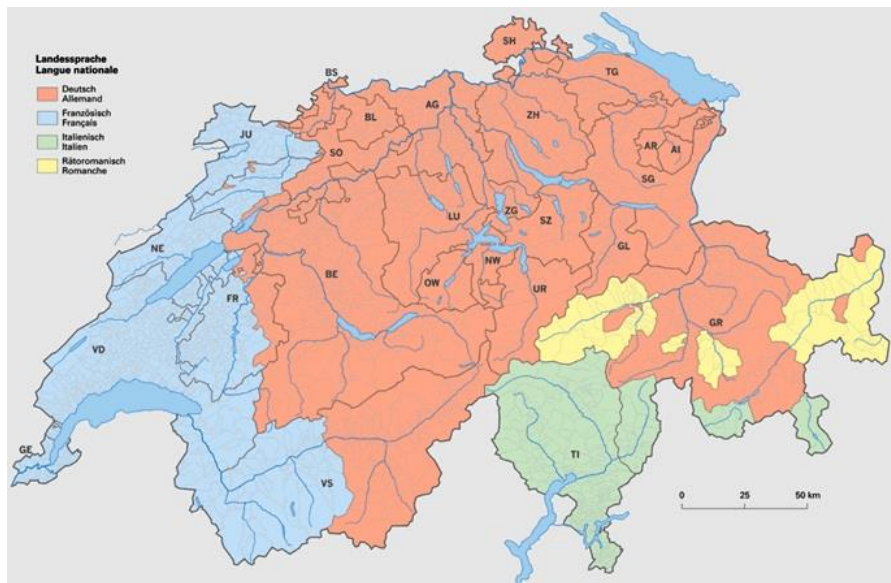
URL:

<https://ru.depositphotos.com/17850209/stock-photo-city-sign-of-ufa.html>.

Multilingvismus (Kazaň, Tatarstán, Rusko).

URL: <https://kazanfirst.ru/articles/457019>.

Multilingvismus ve Švýcarsku (URL: <https://business-swiss.ch/2014/04/shvejcarija-yazyk-gosudarstvennye-yazyki-shvejcarii-oficialnye-yazyki/>).

Multilingvismus ve Švýcarsku. URL: <https://www.swissinfo.ch/rus>

***Další ukázky vícejazyčných nápisů v Rusku viz zde: <https://ruskerealie.zcu.cz/1-4-kultura-dvoujazy%C4%8Dnost>.

Diglosie je jazyková situace, kdy v jedné společnosti dochází k funkčně diferencovanému používání dvou (nebo více) jazyků/jazykových variet (Nekvapil 2017a, online;

Словарь социолингвистических терминов, онлайн). Dle (Bermel 2010) je v ČR **diglotická situace**:

spisovná čeština (SČ) X obecná čeština (OČ)

SČ: *S takovými lidmi bychom nemluvili o (tom) tvém bytě.*

OČ: *S takovejma lidma bysme nemluvili vo tom tvym bytě.*

Jev	SČ	OČ
1. pád mn. č. příd. jmen	<i>dobří, dobré, dobrá</i>	<i>dobří</i>
6. a 7. pád j. č. podst. jmen m. a stf. rodu	<i>s dobrým, o dobrém</i>	<i>s dobrym, o dobrym</i>
7. pád mn. č. všech jmen, všech rodů	podst. jména: m./stf. rodu: -y/-i ž. rodu: -ami/emi/-mi duál: -ama/-ema příd. jména: -ými/-ími, zřídka -ýma/-íma	podst. jména: -ama/-ema/-ma příd. jména: -ejma/-íma
1. pád mn. č. podst. jmen vzoru <i>pán</i> (tvrdé)	3 koncovky: <i>-í, -é, -ové</i>	2 koncovky: <i>-í, -ové</i> (-é jen v ojedinělých případech: <i>Španěle</i>)
3. os. mn. č.	<i>-í, -ejí</i> <i>-ají</i>	<i>-ej</i> <i>-aj</i>
minulé přičestí sloves na <i>-nout</i>	<i>-nul: minul</i> <i>-l: řízl</i>	<i>-nul: minul, říznul</i>
pomocná slovesa	<i>jsem = bych</i> <i>jsi = bys</i> <i>Ø = by</i> <i>jme = bychom</i> <i>jste = byste</i> <i>Ø = by</i>	<i>sem = bysem</i> <i>si = bys, by si</i> <i>Ø = by</i> <i>sme = bysme</i> <i>ste = byste</i> <i>Ø = by</i>
slovesa se souhláskovým kmenem	<i>mohu, můžeš, může,</i> <i>můžeme, můžete, mohou</i> (dva kmeny)	<i>můžu, můžeš, může, můžeme,</i> <i>můžete, můžou</i> (jeden kmen)
slovesa s koncovkami <i>-eš, -e, -em(e), -ete</i>	<i>pracuji (-u) versus nesu</i> <i>pracují (-ou) versus nesou</i>	<i>pracuju a nesu</i> <i>pracujou a nesou</i>
1. os. mn. č. sloves stejných tříd	<i>vedeme</i>	<i>vedem</i>
infinitiv sloves se souhláskovým kmenem	<i>řici (říct) versus dělat</i>	<i>říct a dělat</i>
přičestí minulé od sloves 1. třídy	j. č. <i>vedl, vedla, vedlo</i> mn. č. <i>vedli, vedly, vedla</i>	j. č. <i>ved, vedla, vedlo</i> mn. č. <i>vedli</i>

Morfologie spisovné češtiny a obecné češtiny (Bermel 2010, 14–15).

Spisovný jazyk je **kodifikován**, tj. má/stanoví **jazykovou normu**: *úzus – norma – kodifikace* (**územ se rozumí ustálený způsob užívání jazykových prostředků**, tzv. uzuální použití): „...norma zaujímá prostor mezi pojmy *jazyk/jazykový systém* a *úzus*; tuto polohu budeme pracovníě nazývat polohou obecnou. V druhém případě norma zaujímá prostor mezi pojmy *úzus* a *kodifikace* a představuje *kritérium jazykové správnosti*; tuto polohu nazveme polohou specifickou“ (Nebeská 1992).

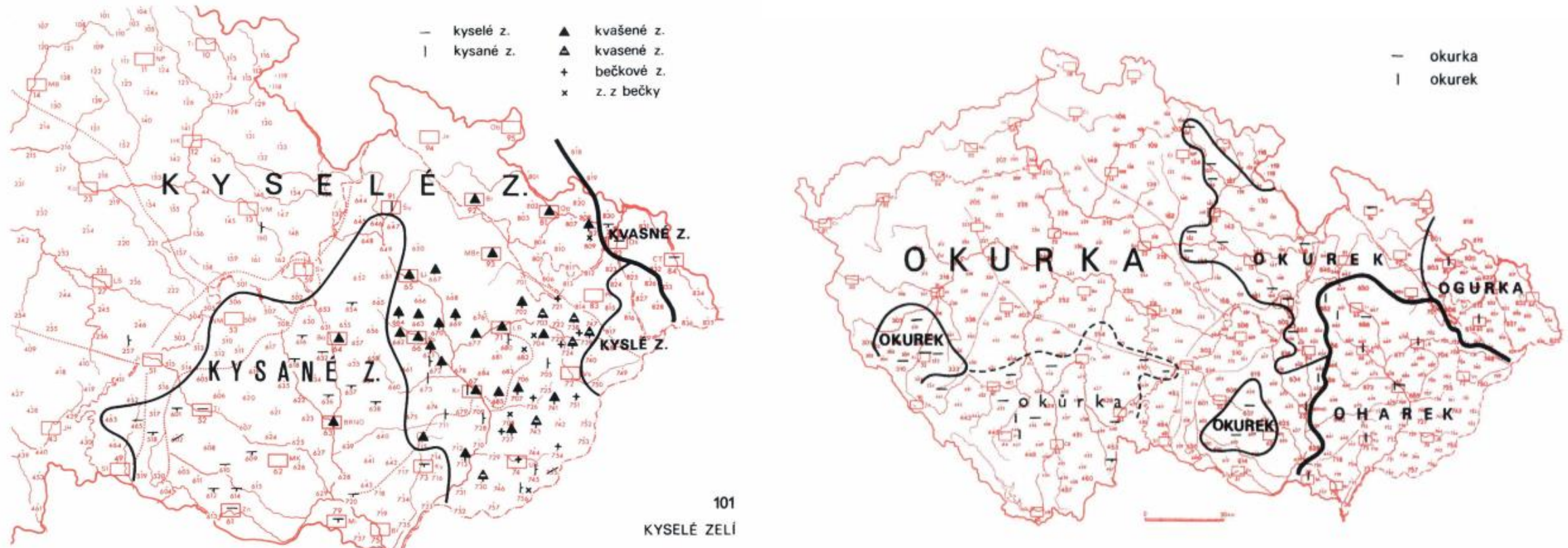
Normy spisovné češtiny:

- Pravdová, M. & I. Svobodová. (eds.) Akademická příručka českého jazyka, 2014. URL: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.
- Pravidla českého pravopisu. Praha: Academia, 2017. (tzv. akademické vydání)
- Mluvnice, gramatiky ČJ (např. Příruční mluvnice češtiny, Akademická gramatika spisovné češtiny).

Normy spisovné ruštiny (нормы русского литературного языка):

- Правила русской орфографии и пунктуации: Утв. Акад. наук СССР, М-вом высш. образования СССР и М-вом просвещения РСФСР. Москва: Учпедгиз, 1956. URL: <http://new.gramota.ru/biblio/readingroom/rules/>.
- Правила русской орфографии и пунктуации. Полный академический справочник / Под ред. В. В. Лопатина. Москва, 2009. URL: <http://orthographia.ru/>.
- Русская грамматика в 2 томах. Под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: АН СССР, 1980. URL: <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=167>; URL: <http://rusgram.narod.ru/>.
- Краткая русская грамматика. Под ред. Шведовой Н. Ю. и Лопатина В. В. Москва, 2002. URL: <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=168>.

Dialekt (nářečí) je územně (geograficky) vymezený útvar (varieta) národního jazyka (Kloferová 2017, online).

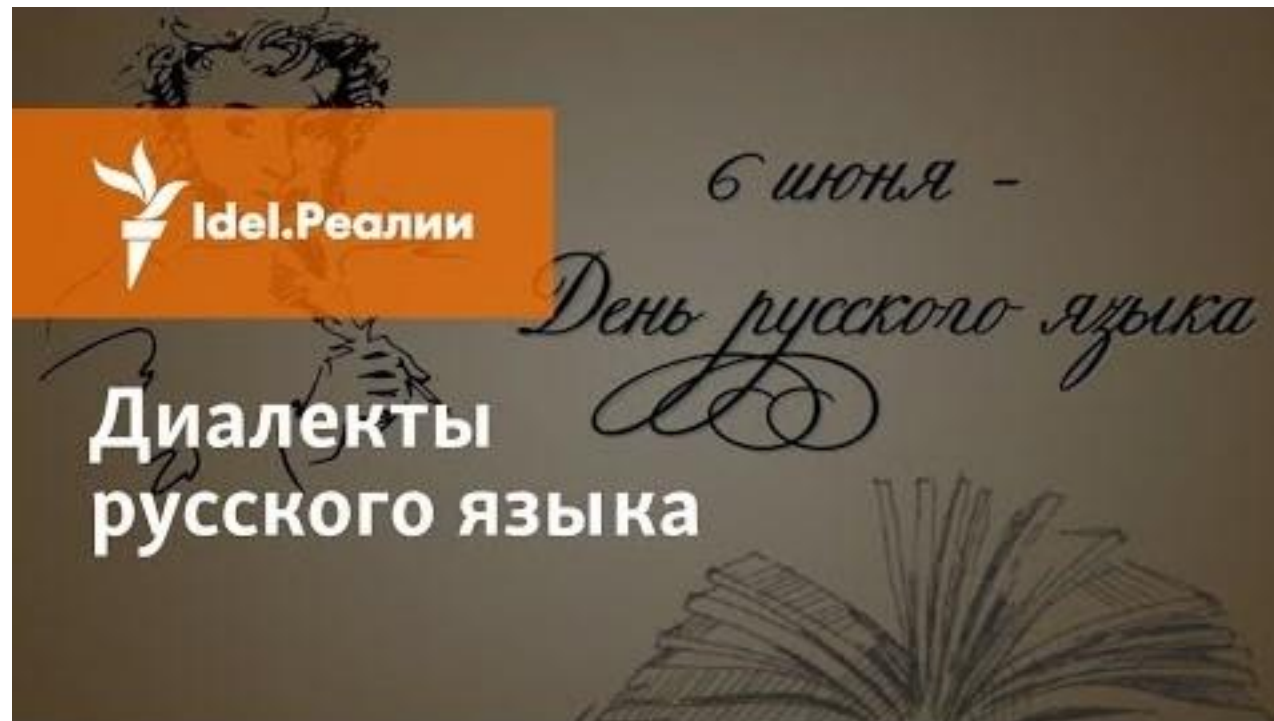
Nářeční výrazy pro *okurka*, *kysané zelí* (Český jazykový atlas, URL: <https://cja.ujc.cas.cz/>).

Nářeční zóny ruštiny (Язык русской деревни. Школьный диалектологический атлас, URL: <http://gramota.ru/book/village/dialects.html>).

Výskyt tvarů *нóсят/лю́бят* (žlutá barva) a *нóсют/лю́бют* (fialová barva). URL: <http://gramota.ru/book/village/map23.html>.

Ruská nářečí.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ssM0vMzOpDs>

Literatura

- BERMEL, N. O tzv. české diglosii v současném světě. In Slovo a slovesnost. 1/2010. S. 5–30. ISSN 0037-7031 (print), 2571-0885 (online).
- ČERMÁK, F. Jazyk a jazykověda. Přehled a slovník. Vyd. 4, v Karolinu 2., doplněné. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.
- KLOFEROVÁ, S. Dialekt. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/DIALEKT>.
- NEBESKÁ, I. Dvojí poloha pojmu jazyková norma. In Naše řeč, roční 75 (1992), s. 22–27. ISSN 0027-8203 (print), 2571-0893 (online). URL: <http://naserec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7047>.
- NEBESKÁ, I. Psycholingvistika. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/PSYCHOLINGVISTIKA>.
- NEKVAPIL, J. (2017a). Diglosie. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/DIGLOSIE>.
- NEKVAPIL, J. (2017b). Sociolingvistika. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLINGVISTIKA>.
- SKALIČKA, V. Jazyk a společnost. In Slovo a slovesnost. Ročník 35 (1974), č. 2, s. 85-87. URL: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2226>.
- SLOBODA, M. Jazyková politika. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: [https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÁ POLITIKA](https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÁ%20POLITIKA).
- Словарь социолингвистических терминов. Под ред. В. Ю. Михальченко. М.: РАН. Институт языкознания, 2006. URL: <https://sociolinguistics.academic.ru/>.